

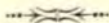
— LIMBURG —

Provinciaal Genootschap

VOOR

Geschiedkundige Wetenschappen

TAAL EN KUNST.

XVII.

EERSTE AFLEVERING.

SITTARD.

STOOMDRUKKERIJ BERN. CLAESSENS.

— 1911. —

LIMBURG'S JAARBOEK.

Twee jaar levens in de achttiende eeuw.

Tijden van duurte en hongersnood, gelijk onze voorvaderen die gekend hebben, behooren gelukkig tot het verleden. Door onze vele goede en goedkoope middelen van verkeer staan de verschillende deelen van onze aarde met elkaar in gemakkelijke verbinding. Gemakkelijk kan dan het land, dat gebrek lijdt, geholpen worden door den overvloed van elders. Daarvoor zorgt de handel.

Door gebrek aan verkeerswegen was in vroeger tijden de handel gering, voornamelijk de handel in levensmiddelen. Elk land, elke streek moest voor zich zelf zorgen. En was er miswas in 't land, dan was duurte daarvan het noodzakelijk gevolg. En dan kwam hongersnood als noodlottige nasleep achterna voor de breede volksklasse.

Het was dan een moeilijke tijd voor de magistraat. Zijn vaderlijke zorg uitte zich dan in allerlei voorschriften, waardoor van den eenen kant woekerwinst bestreden werd en van den anderen kant gezorgd werd in het land te houden wat voor het levensonderhoud der burgers noodzakelijk was.

Zulk een moeilijke tijd waren de jaren 1771 en 1772.

Het jaar zette in met een ziekte onder het vee. Een miswas van het graan volgde.

Aan de hand van het Magistraats-resolutie-boek zullen we de maatregelen nagaan, die de magistraat der stad ende heerlijkheid Weert in dien benarden tijd nam.

31 Januari 1771. De Magistraat der stad ende heerlijkheid Weert interdiceert eenige gestorven ofte gedooide beesten, 't zij peerden, koyen, schaepen, honden ende al de andere, van wat ziekte het ook zoude moge wezen, meer in de open lochte te brengen ofte te laete liggen, maar deselve aanstonds diep genoeg in de aarde te delven op pene van drie goltguldens.

G. BLOEMARTS, secretaris.

Dienzelfden dag werd aan dit besluit toegevoegd, dat de penen en amenden zullen worden verdeeld tusschen den heere ende de armemeesters.

We mogen hieruit besluiten, dat zich de armoede reeds deed gevoelen. Immers, dat aan de armemeesters een deel der amenden werd toegekend is een ongewoon verschijnsel. Gewoonlijk werden de boeten in drieën verdeeld: $\frac{1}{3}$ voor den heer, $\frac{1}{3}$ voor de stad, $\frac{1}{3}$ voor den aanbinger.

Met het begin der lente was de vleeschnood „de stad ende de heerlijkheid Weert” binnengedrongen. De Magistraat stelt verbod op den uitvoer.

30 April 1771. De Magistraat verbiedt mits deze aan alle inwoonders van aan eenige vreemde ofte uitlandsche coopliden in vee eenige hoornbeesten ofte calveren te verkoopen op pene van vier ducats voor elke contraventie.

Nu komt er ook al spoedig gebrek aan brood, naar het schijnt. Want op 13 Mei komt de volgende resolutie:

13 Mey 1771. De Magistraat verbiedt aan alle backers dezer heerlijkheid van aan vreemdelingen ofte uitlandsche personen eenige brooden te verkoopen, en aan alle inwoners van voor vreemde of uitlandsche personen eenige brooden te coopen ofte

aan hun over te laten op pene van tien pattacons voor jeder brood.

We zien: „het zorg voor u zelf” is de stad en de heerlijkheid binnengedrongen; de barmhartigheid is over de grenzen gevlucht. Over het algemeen is de barmhartigheid beter gelogeerd bij de weelde dan bij de armoede; immers: een gevulde beurs geeft graag. Al is het nog zoo waar, dat ook de arme graag zijn broodkorst deelt met den ongelukkige, in tijd van nood heerscht egoïsme. En eigenbaat en eigen belang wordt dan gerechtvaardigd door den strijd om het leven. Ook: nood breekt wet, ook zelfs dikwijls de wet der christelijke barmhartigheid.

Den 6den Juni 1772 werd deze resolutie vernieuwd.

Tot onzen spijt vonden we geen aantekening omtrent den prijs van het brood. 't Is te veronderstellen, dat deze prijs door de magistraat zal zijn vastgesteld, evenals dat nu nog gebeurt. Het zal de magistraat evenwel niet mogelijk zijn geweest den prijs van het graan vast te stellen. Of, als ze dat kon, dan zal het wel moeielijk zijn geweest de boeren te dwingen tot verkoop. 't Een en ander in aanmerking genomen, zal deze tijd voor de bakkers nog geen gulden winsten hebben afgeworpen. Enkele Weertsche bakkers scheidten zelfs uit met hun bedrijf. Dat gaf aanleiding tot oploopen van het hongerende volk, dat brood wilde hebben en er geen kon bekomen,

Daarin had de magistraat te voorzien. Ze deed dit als volgt:

21 Januari 1772. Op menigvuldige clachten van de inwoonders, dat de broodbakkers alhier geen broodt willen verkoopen ofte backen, heeft de Magistraat doen citeren en aan hun voorgehouden ofte zij brood wilde backen ofte niet.

Peter Wouters ende Peter Thijssen hebben verklaard alsoo niet te willen bakken.

Geordonneert, om verdere clachten en ophoop te voorkomen, te verbieden aan voorseyde Petër Wouters en Peter Thijssen van binnen een jaar en zes weken

hunne stijl van broodbakken niet meer te exerceeren op pene van drie ducatonen voor iedere contraventie.

Of te wel te betalen tot behoef van de huisarmen de som van 50 gulden.

In dure tijden, in tijden van nood en ellende raakt het volk gewoonlijk van de wijs. Hoe het stadsbestuur zich ook inspant om den nood minder knellend te maken, men acht het niet, indien het niet in staat is den nood geheel te doen ophouden. Integendeel, de genomen maatregelen worden verkeerd begrepen, verkeerd uitgelegd, ze worden bespottelijk gemaakt en de magistraat zelf wordt over den hekel gehaald. Hij mag blij zijn, als hij ongemolesteerd over de straat mag gaan, als men hem niet openlijk uitjouwt.

Het moest al erg zijn in vroeger tijden, eer het zoover kwam; het ontzag zat er wel in. Immers, de magistraat had den strengen heer schout naast zich met zijn gerechtsboden en veldboden. En als je met die in aanraking kwam, kostte het je goede geld. Ofwel de beul met zijn rakkers stond om een hoekje te loeren, of men zijn diensten niet noodig had.

Maar met vastenavond, dan was er een ongezochte gelegenheid om hekelzucht bot te vieren, vooral door gebruik te maken van den omroeper. Men betaalde den man om op straten en pleinen uit te galmen wat hem opgedragen werd. Dat schijnt te Weert al meer te zijn voorgevallen. Nu was het in erge mate te vreezen. De magistraat had te waken.

28 Februari 1772. Alsoo bijna jaerlijks inconvenienten zijn voorgevallen ten tijde der vastenavonden door dien de omclopger in dien tijd omklopt hetgeen hem van de dertele jonkheid wordt opgegeven, waarinne te voorzien heeft de magistraat der stadtende heerlijkheid Weert, verbieden, gelijk sij verbieden mits deze aan den omclopger Arnold van den Broeck ende alle andere van in 't toekomende en tijde van den vastenavond eenige uitroepinge meer te doen op poene van eenen ducaton amende

voor iedere contraventie, welke ducaton hij gehouden sal wesen binnen de vier en twintig uur te voldoen naar dat hem sulks van wegen den heere Scholtis sal wesen aangekondigt, ende foute dier sal aan voornoemden heere Scholtis gepermitteerd wesen de selven omklopper te stellen in de civile gevangenis alhier ten tijde van acht dagen te water ende te broot.

Ende tot een ieders kennisse sal dobbel dezes worden gepubliceert ende geafficheert.

Actum Weert 28 Februari 1779.

Ter ordonnantie van 't selve
G. BLOEMARTS.

Men ziet, de arme omklopper onderging ook al de nadeelige gevolgen van de dure tijden; de gelegenheid van met vastenavond een extraatje te verdienen, werd hem belet.

De omklopper uit de 18de eeuw heette in de 19de eeuw de „umbelder,” omdat hij toen een bel gebruikte om de aandacht des volks te trekken. In de 18de eeuw sloeg hij tot dat doel op een bekken. De uitdrukking: iets bij bekkenslag bekend maken, is nog gangbaar in 't Nederlandsch.

In de lente van 1772 schijnen de akkers een goeden oogst beloofd te hebben. Reeds in April daalde de prijs van 't koren, zeer tot nadeel der bakkers, die aan hoogen prijs hadden ingekocht. Daar de bakkers in den duren tijd het volk den mond hadden opengehouden, dikwijls tot zeer gering profijt, (zie resolutie 21 Jan. 1772), was het niet meer dan billijk, dat de magistraat zich nu ook het lot der bakkers aantrok.

8 April 1772. De Magistraat der stadt ende heerlijkheid Weert hebben geconsenteerd den schaede, welke de bakkers geleden hebben door den afslag van 't koren, hetgeen zij ingevolge commissie tot hoogeren prijs gekocht hebben als zij hebben kunnen verbakken, volgens de matricule der heerlijkheid Weert te vergoeden.

En de regenten van buyten hebben daarover niet willen resolveeren. Zij verzoeken acht dagen uitstel.

We krijgen daar tegenstrijdige belangen van binnenburgers en buitenburgers. De boer immers kon weinig voelen voor een schadeloosstelling aan de bakkers. Want de boer leeft niet met den bakker. Hij bakt zijn eigen brood van zijn eigen graan. En of de prijs hoog is of laag gaat, daar trekt de magistraat zich niets van aan, als het den boer betreft. En zou dan de boer moeten bijdragen in de scha die de burger geleden heeft!

De arme lui hebben natuurlijk van den duren tijd het meest te lijden. De armen kunnen zich zelf niet helpen, zij moeten geholpen worden. Daarom hebben de armmeesters graan gekocht om den armen brood te kunnen uitdeelen.

30 Mei 1772. De Magistraat permitteert aan de armmeesters Josephus de Bruijn, W. T. Malingrer, Cornelis Campers ende Andreas Stultiens tegen den minsten intrest doenlijk op te nemen 2500 gulden tot voldoening van den heere rentmeester Costerius, hetgeen zij hem wegens gekocht koren verschuld zijn.

Deze Costerius woonde op het kasteel van Weert; hij was rentmeester van den prins van Chimay, die heer van Weert was. Costerius bekleedde ook het ambt van schout.

De dure tijd had armoede tot gevolg. Daarmee in verband de volgende resoluties:

9 Juni 1772. De Magistraat verbiedt aan de armmeesters eenige almoezen uit te reiken, tenzij de personen, dewelke almoezen verzoeken, zullen voorzien zijn van een teeken, hetgeen hun door de Magistraat sal wezen uitgedeeld.

Van denzelfden datum het volgende besluit:

De Magistraat heeft goedgevonden het te kort op de armenrekening in te vorderen bij een personeele lijst op alle inwoonders dezer gemeente binnen zekeren bekwamen tijd, tenzij middelertijd een bekwamer middel werde uitgevonden om te suppleëren

aan de voorestaande courtresse der armenpenningen.

We hebben hiervoor gezien, dat de bakkers weigerden brood te bakken en te verkoopen. Nu de afslag gekomen is, hebben de boeren weinig lust meer om hun graan te verkoopen. De magistraat moet ook daaromtrent maatregelen treffen.

27 Juni 1772. De Magistraat vernomen hebbende dat Willem Gielissen en Andreas Kluyskens hebben geweigerd aan den bakker Huysmans eenig koren af te meten tot consumptie der inwoonders dezer gemeijnde, — belast dezelve af te meten Willem Gielissen vier malders en Andreas Kluyskens drie malders volgens dat de merkt daarvan is.

Dure tijden sleepen gewoonlijk onlusten na. We hebben dat uit het voorgaande reeds opgemerkt: oploopen van burgers, die geen brood konden krijgen van de bakkers; ontevredenheid van de bakkers, die aan den gezetten prijs geen brood konden leveren; ontevredenheid bij de boeren, die bij den afslag geen graan wilden afstaan tegen marktprijs. Ontevreden menschen gaan spoedig over de grenzen, die de wet en de goede gebruiken getrokken hebben. Mogelijk begonnen de nieuwe Fransche ideeën zich reeds baan te breken. In elk geval -- de magistraat had te zorgen, dat men bleef binnen de grenzen. Vooral op de jeugd dient gelet te worden, als die tracht uit den band te springen. Daarom vaardigde ze het volgende besluit uit:

22 Aug. 1772. Alsoo daar clachten voorgekomen zijn datter eenige studenten van tijd tot tijd zouden herbergen frequenteeren, hetgeen niet alleen soude dienen om het geld te verkwisten hetgeen hun van hunne ouders voor hunne noodzakelijkheid gegeven wordt, -- maar daarenboven strekken zoude tot verderf van de jonkheid en om hun van de studie af te trekken;

de Magistraat heeft daarom goedgevonden te interdiceren aan alle tappers en herbergiers deser stad en buitenie in 't toekomende aan eenige

studenten in hunne huijzen te gedoogen buiten die dewelke effectievelijk hunne kosten aldaar sijn coopende, op peene van twee ducats amende voor iedere contraventie;

ende opdat dese ordonnantie tot een ieders kennisse soude coomen, sal deselve worden gepubliceert ende geaffigeert.

De armoede was groot geworden. Aan bedelaars geen gebrek. Maar daar kwamen ook wel bedelen, wie het zoo hard niet noodig hadden; bedelen vonden ze zoo al geen fatsoenlijke dan toch een gemakkelijke manier om aan den kost te komen. Dit geschiedde tot nadeel van de wezenlijke armen. Het schiep een immoreelen toestand, waaruit allerlei kwaad kan voortkomen. In verband met de resolutie van 9 Juni 1777 besloot de magistraat tot het volgende:

19 November 1772.

Niemand mag bedelen dan die van wege de magistraat dragen: van rood laken eene **W** op den linkerarm ende eene plaat.

's Maandags mogen ze bedelen op Boshoven, Hushoven, Laar en Leuken.

's Donderdags op Altweert, Keent, Tungelrooi, Swartbroek.

's Zaterdag in de stad en voorpoorten.

Geen bedelen zal toegelaten zijn op andere dagen en nooit zal het gepermitteerd zijn 's avonds te bedelen.

En ingeval andere personen *door de roode roede* zullen bevonden worden als die met voorseid teeken, die zullen worden aangebracht en gestraft.

Daar treffen we ook nog aan de ouderwetsche naam voor de politie. We weten, waaraan de naam ontleend is. Wanneer in vroeger tijden een misdadiger tot de lijfstraf veroordeeld was, dan werd deze ter strafplaats geleid door den beul. De stoet werd geopend door den gerechtsbode, die een roodgeverfd doornstokje in de hand droeg. Dat stokje was de roode roede, het zinnebeeld der justitie. Op

de strafplaats aangekomen werd het stokje aan den schout overgegeven, die het rechtstaand in de rechterhand hield. De griffier der schepenbank las het vonnis voor. En wanneer nu de schout de roode roede neerwaarts boog, begon de beul zijn droevig werk. Als de misdadiger bijvoorbeeld tot de galg veroordeeld was, stond hij gedurende de voorlezing van het vonnis met den strop om den hals op de ladder. Op het teeken dat de schout met de roode roede gaf, schopte de beul de ladder omver en de misdadiger hing tusschen hemel en aarde.

De gerechtsbode droeg dus de roode roede op den weg naar de strafplaats. En hier in de resolutie van 19 Nov. 1772 zien we *de roode roede* gebruikt in de beteekenis van politie.

Op het rijksarchief te Maastricht bewaart men nog een *roode roede*. Ze is in gebruik geweest bij het gerecht der heerlijkheid Nuth. Toen in den Franschen tijd de heerlijkheden met de schepenbanken en de ouderwetsche rechtspleging werden afgeschaft, daalde *de roode roede* zoodanig in aanzien, dat ze in een hoek versmeten werd. Daar vond ze wijlen de archivaris Habets, door wiens zorgen ze in het archief terecht kwam.

In 't einde is het de magistraat niet mogelijk met de gewone middelen de armen te houden buiten broodsgebrek. Daarvan geeft blijk de resolutie van 20 Januari 1773.

20 Januari 1773. De Magistraat der stad ende heerlijkheid Weert, gezien het getal arme en behoeftige inwoonders dezer gemeynte niet in staatwesende hunnen kost te winnen;

ende dat alle genomen hulpmiddelen niet suffisant zijn in dezen duren ellendigen tijd,

hebben mede opgeroepen Mathijs Ceulen en Hendrik van den Bergh, capelmeesters van de capelle van St. Antonius op Alweert.

Gemelde capel meesters geven aan de armmeesters dezer gemeynte een rentenbrief van 935 gulden 9 stuivers staande ten laste dezer buitenie.

De Magistraat belooft ende neemt aan ten allen tijde voorzeide capelle in geval van ongeluk ofte eenige andere onverhoopte noodzakelijkheid te zullen behulpzaam wezen.

Op de buitenie, dat zijn de gehuchten buiten de stad, kreeg men last van bedelvolk. Dat maakte aldaar versterking van de politie noodzakelijk.

Aan den buitenburgemeester Laurens Coppen wordt last gegeven te besorgen en aan te coopen voor de rooyroede ofte bedeljaeger een snaphaan, een sackpistool ende sijdgeweer of sabel;

de bedeljaeger is gehouden deze wapenen in alle suyverheid te dragen en als hij komt te bedanken voor zijn ambt, behoorlijk terug te besorghen bij den burgemeester.

Bij een volgende resolutie wordt den buitenburgemeester opgedragen, voor den bedelvoogd om de twee jaren te doen maken een paar *stevels* en alle jaren een paar nieuwe schoenen. Ook zal hij voor hem koopen een nieuwen hoed.

Nog later wordt vastgesteld dat de buitenburgemeester den bedelvoogd zal betalen 10 schellingen en een pistool, samen uitmakende vijf pattacons buiten zijn gewone gagie. Ook zal hij hem doen maken een nieuwen rok, camisool ende broek.

Of de magistraat met strenge straffen en met versterking der politie eindelijk de rust en den vrede heeft doen wederkeeren in de stad ende heerlijkheid Weert, weten we niet maar we betwijfelen het zeer. Immers, kleine oproertjes en opschuddingen plegen als voorloopers den grooten beroeringen vooraf te gaan. Nog een vijftien jaren en de Brabantsche revolutie breekt los, onmiddellijk gevolgd door de groote Fransche omwenteling op het eind der achttiende eeuw.